

КИЇВСЬКА ГІПОТЕЗА КОХАННЯ

У «Докторі Серафікусі» є прикметна фраза: «Кінець роману може бути небайдужим лише тоді, коли його обернути на початок кохання».

Легко уявити, що слово «роман» тут позначає не тільки ніжні стосунки, а й літературний жанр. Це припущення анітрохи не пустотливе, адже в першому, мюнхенському, виданні 1947 року твір Віктора Петрова (Домонтовича) завершувався словами: «Кінець першої частини». Нерідко така заувага «зникала» у публікаціях. Мабуть, не завжди через недбалість упорядників: відкрита кінцівка з емоційними звертаннями героя до коханої жінки («Вер! Вер! Вер!...») цілком пасувала модерністичній книжці.

Утім, чимало дослідників і знайомих літератора протягом десятиліть губились у здогадах: чи залишилося продовження? Навіть поважний філолог Юрій Шевельов (Шерех), із яким близько спілкувався та співпрацював Петров, стверджував: «Невідомо, чи друга частина повісті була коли-небудь написана або навіть чи існував її задум»^{*}.

^{*} [Шевельов, Юрій]. Примітки // Домонтович В. Проза. — [Нью-Йорк:] Сучасність, 1988. — Т. I. — С. 517.

Не менше сумнівів пов'язано з датуванням «Доктора Серафікуса», надто вільного й загалом несхожого на багато українських творів радянського періоду. Невже атмосферна історія професора-сухаря, у котрому раптово пробуджується любов, постала наприкінці 1920-х років, як запевняв автор? Чи справді не в еміграції під час Другої світової та в повоєнні роки?..

І саме тут дався взнаки сакраментальний «початок кохання». Удова Петрова Софія Зерова сумлінно передала до київських архівів твори прозаїка. Серед них — загадковий «кінець роману».

Одним із науковців, котрі наголошували на такому факті й першими прочитали маловідоме продовження «Серафікуса», є В'ячеслав Брюховецький. Своїми ремарками про другу частину роману він заінтригував учасників конференції в Ягеллонському університеті 2019 року. Ті краківські розповіді надихнули й мене як упорядника цієї книжки, за що складаю щире подяку.

***

Твір Домонтовича можна назвати культовим. Головних героїв охоче обговорюють і на семінарах у вишах, і в читачьких клубах. За цю книжку активно голосують на вебсайті «Гудрідз». Посилання на неї трапляються у сучасних текстах, наприклад романі Мирослава Лаюка «Світ не створений» (2018). При цьому історія «Доктора Серафікуса» може чимало розповісти про свого автора — постать, безсумнівно, талановиту й вельми таємничу.

Очевидно, робота над романом тривала майже два десятиліття. Задум сюжету про колоритного вченого виник у період, коли сам Петров сповна занурився у київське наукове середовище. Прозаїк іще недавно вражав університетських однокашників веселим характером і гострими виступами на студентських філологічних

дискусіях⁷. І ось кінець 1920-х. Завзятий гуманітарій щойно закінчив аспірантуру при кафедрі мови й літератури Київського інституту народної освіти. Він працює в *alma mater*, а також у Всеукраїнській академії наук, ще й не на третьорядній посаді: 1927 року, у свої 33, майбутній автор «Доктора Серафікуса» очолює Етнографічно-фольклорну комісію. Те, що іменита професура з Москви й Ленінграда, як-от славіст Дмитро Зеленін, люб'язно просить його про публікацію статей своїх аспірантів, не дивина для Петрова. Але письменник і науковець, не спочиваючи на лаврах, оприлюднює ґрунтовні роботи й не уникає досі незвичної проблематики. Наприклад, молодий інтелектуал уже тоді досліджував міський фольклор, поширюваний у в'язницях, окружних колекторах, будинках примусових робіт.

Одночасно із науковою творчістю розгорталася літературна. Нерідко вони перемежовувалися, як у випадку романізованої біографії «Аліна й Костомаров» (1929). Ця книжка Петрова стала певною прелюдією до «Серафікуса»: за версією письменника, видатний історик — член Кирило-Мефодіївського братства переживав низку випробувань, знайомих і радянському професору Василю Комасі. В обох випадках ішлося про віддаленість учених від побуту і їхню беззахисність у справах сердечних.

Петров почувався своїм поміж «неокласиків». Недарма Шевельов називав його шостим у «ґроні п'ятірному», а також єдиним прозаїком-«неокласиком». Таке середовище явно навіювало нові ідеї про твір із життя університетського викладача. Як наслідок, «Серафікус» пронизаний посиленнями на подробиці з біографій провідних київських поетів і учених. Але ж суто піднесеними роздумами спілкування не обмежувалося. Варто перечитати бодай щоденникову

---

⁷ Див.: Крутицький, Борис. Мої спогади про В. Петрова // Україна [Париж]. — 1953. — Ч. 9. — С. 730.

нотатку Михайла Драй-Хмари від 11 квітня 1926 року про прогулянку Петрова з Рильським і Михайлом Могилянським, божемну і спричинену дещо бешкетними обставинами. Друг професора Комахи, Корвин, полюбляв схожі пригоди.

Зрештою, 1928 року вийшов друком перший суто художній роман Петрова «Дівчина з ведмедиком» за підписом «Віктор Домонтович». У такого прибраного імені теж цілком наукова історія виникнення (принаймні за однією з версій). Як розповідав Ігор Костецький, Петров і його друзі, шукаючи псевдонім для белетристичного дебюту дослідника, нібито навмання натрапили на прізвище Домонтович у підручнику давньої української літератури^{*}. У 1940-х, в еміграції, письменник просив обмежуватись ініціалом: не Віктор, а просто В. Домонтович^{**}. Однак проти повного імені автор виступав не надто категорично, що підтверджують, скажімо, вихідні дані альманаху «МУР» (1946).

Наступним томиком художньої прози мав стати «Доктор Серафікус», і автор не раз це підкреслював. Про те, що він датував «Серафікуса» 1920-ми роками, також зазначає у споминах археологиня Валентина Корпусова, одна з учениць Петрова, якій пощастило близько з ним спілкуватися^{***}. Але виходу книжки завадили не вповні з'ясовані обставини. Основною вважається закриття (унаслідок згортання непу) приватного видавництва «Сяйво», зацікавленого в її публікації. Зрештою роман було оприлюднено по Другій світовій війні вже як документ із минулого.

^{*} *Костецький, Ігор*. Фрагмент про В. Домонтовича // Україна і світ. — 1953. — № 10/11. — С. 50.

^{**} *Шерех, Юрій*. Віктор Петров, як я його бачив // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: у 3 т. / Упоряд. та прим. Р. Коргодського. — Х.: Фоліо, 1998. — Т. III. — С. 88.

^{***} *Корпусова, Валентина*. Із останнього життєпису Віктора Платоновича Петрова (Домонтовича): «Він був людиною покликання, а не визнання» // Українська біографістика. — 2008. — Вип. 4. — С. 362.

Опинившись у Німеччині, прозаїк ретушував історію роману. В жодному коментарі він не згадував про інтерес до твору з боку іншого радянського видавництва — «Рух» (там вийшла «Аліна й Костомаров») — уже після закриття «Сяйва». Книжка про Василя Комаху, найпевніше, мала з'явитися в Харкові 1931 року. Чому ж авторові знову не пощастило? Можна припускати, що для початку нового десятиліття «Доктор Серафікус» став надто епатажним. Псевдонім псевдонімом, але молодому докторові наук (такий науковий ступінь Петров здобув 1930-го) уже не пасувала оповідь про бурхливий внутрішній світ інтелігентів. Авжеж, ідеологічний тиск посилювався, і хіба годилося перспективному академічному дослідникові публікувати роман про бісексуального викладача, який симпатизує дошкільницям, та його розгнуждану компанію?.. За кілька років Петров дочекався творчого завдання, більш відповідного добі. Літераторові та вченому довірили написати повість про радянського військовика Миколу Щорса від імені реального червоноармійця. Попри абсурдність доручення, автор поставився до його виконання азартно й навіть в історії про взірцевих комуністів удався до елементів університетської прози.

Так чи так, складається враження, що в Петрова виробилося винятково трепетне ставлення до автографа «Доктора Серафікуса». Хтозна, чи прозаїк зумів узяти його в евакуацію до Уфи 1941 року. Достеменно невідомо, чи письменник мав при собі цей текст у Харкові після перетину лінії фронту й переміщення на окуповану територію з розвідувальною місією. Принаймні, на відміну від роману «Без ґрунту», він не квапився друкувати твір про Василя Комаху в тогочасній періодиці, що толерувалася з боку нацистського режиму. Зате через кілька років «Серафікус» точно був у Німеччині. Справді, у листі від 7 листопада 1944-го літератор порадив колезі Ігореві Костецькому